

УДК 342

Руслан Бичай

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Розглядається політична соціалізація внутрішньо переміщених осіб як предмет політології. Характеризуються аспекти політичної соціалізації внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, політична соціалізація, політична наука.

Постановка проблеми. Поява в українському суспільстві явища внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) зумовила дослідження політичної соціалізації даної категорій населення. Процес вимушеного переміщення в Україні викликав необхідність дослідження даної проблеми задля вироблення певних рекомендацій щодо інтеграції переселенців в нове соціокультурне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політична соціалізація досліджена в працях зарубіжних науковців: Е. Даусона, Г. Деккера К. Пріуїтта, П. Г. Хаймена. Серед вітчизняних авторів свої публікації даній тематиці присвятили: Г. В. Виноградова, С. М. Дерев'яноко, Т. Доронюк, Ж. Ю. Засць, І. Г. Козинець, О. А. Малиновська, В. І. Надрага, А. Солодько та ін. **Метою статті** є визначення поняття політичної соціалізації та аналіз складових даного процесу щодо ВПО в працях українських дослідників.

Виклад основного матеріалу. Термін «політична соціалізація» є відносно новим для політичної науки. Вперше вжитий в другій половині ХХ ст. Г. Хайменом 1959 р. Дослідження в області політичної соціалізації в цілому спрямовані на досягненні двох типів цілей, пов'язаних із знаннями. По-перше, велика увагу приділяється тому, яким чином функціонують і розвиваються політичні системи. По-друге, дослідники хочуть отримати більш глибоке розуміння політичної ідентичності [15].

Одна група дослідників політичної соціалізації (Е. Даусон, К. Пріуїтт) визначає політичну систему як вихідну точку. Найважливішою метою їх досліджень є виявлення відмінностей в способах функціонування та розвитку політичних систем. З цієї точки зору політична соціалізація розглядається як засіб розвитку підтримки існуючих політичних систем, досліджується як функція цих систем. Передбачається, що спосіб функціонування політичних систем впливає на політичні знання, думки, навички, ставлення, поведінкові наміри та поведінкові моделі громадян. Спосіб, яким керує країна, ступінь гармонії та співпраці, стабільність політичної системи країни, вважаються пов'язаними з політичною соціалізацією населення. З точки зору цієї «системи», політична соціалізація може бути визначена як «процес, за допомогою якого громадяни набувають політичних поглядів, що мають наслідки для політичного життя нації» [13].

Для інших дослідників особа є центром дослідження політичної соціалізації. На цьому рівні політична соціалізація характеризується як «процес, за допомогою якого людина набуває своєї конкретної політичної орієнтації, знань, почуттів і оцінок щодо свого політичного світу» [14].

Мета дослідження політичної соціалізації на мікрорівні полягає в тому, щоб знайти відповідь на питання: коли, як і в результаті чого люди отримують політичні знання, думки, навички, формують настрій, поведінкові наміри і поведінкові моделі. Дослідженням на цьому рівні сприяють наслідки політичної соціалізації для великої кількості людей. Дослідники стурбовані (П. Редерс, Ф. ван дер Лінден), коли статистика демонструє їм явно низький рівень політичних знань та інтересів

«середнього» громадянина, оскільки вони припускають, що існує зв'язок між кількістю політичних знань та інтересів та рівнем демократичного «зобов'язання» [14].

Обидва підходи – один на макро (і мезо), інший на мікрорівні – представлені в соціальних науках. Перший рівень, перш за все, зустрічається в політології, другий серед психологів, фахівців у галузі освіти. Незважаючи на їх відмінності у досягненні цілей пізнання, їх соціальна мета однакова – більш успішний процес соціалізації. Тим не менш, їхня інтерпретація того, що включає успішний процес соціалізації, також відрізняється [14].

Розглядаються погляди на те, що саме означає «краща» політична соціалізація. П. Павелка (1977 р.) розрізняє емпірично-аналітичну та критично-діалектичну позицію. Метою емпірично-аналітичних досліджень є відкриття того, як формується легітимність політичної системи та/або як її можна посилити. Дослідники критично-діалектичного напрямку зацікавлені в протилежному процесі: подолання процесу соціалізації, який вимагає легітимності існуючого «капіталістичного» суспільства, в якому «справжні» потреби підлеглих членів системи пригнічуються. Потужність та відчуженість тут є головними питаннями.

Тому «західні» дослідники політичної соціалізації ставлять собі за мету надання рекомендацій щодо поліпшення політичної соціалізації громадян. Ці рекомендації подаються політичним рекламодавцям, офісам громадської інформації, розпорядникам політичної інформації на телебаченні та радіо, а також у кінофільмах та газетах, молодим політикам і викладачам соціальних наук. Саме вчителі, викладачі соціальних дисциплін все більше усвідомлюють значення наслідків початкової політичної соціалізації у школі [14].

Феномен вимушених переселенців в контексті забезпечення статусу ВПО та політичної соціалізації є об'єктом міжпредметного дослідження декількох суспільних наук, зокрема серед них головне місце займають політична наука та юриспруденція. Дослідження внутрішнього вимушеного переміщення населення знаходимо в міжнародних нормативно-правових актах з прав людини, міжнародному гуманітарному праві, ВПО є суб'єктами зазначених галузей права. З виникненням процесів, які спричинили появу даної категорії населення в Україні, українські дослідники приділили увагу аспектам політичної соціалізації та забезпечення статусу ВПО в Україні, зробили внесок в аналіз проблем, що постають перед вимушеними переселенцями.

С. М. Дерев'янка приділяє увагу дослідженню правового статусу та політичної соціалізації ВПО, акцентує на особливостях регіонального масштабу. Науковець виділяє та характеризує основні, важливі напрями політичної соціалізації ВПО в Галичині: – культурна реінтеграція та національна самоідентифікація ВПО; – надання вимушеним переселенцям якісних освітніх послуг; – діалог між вимушеними переселенцями та місцевими мешканцями як зниження рівня конфліктності суспільства; – консультації та підтримка ВПО громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування; – психологічна підтримка ВПО. Науковець наголошує, що політична соціалізація відбувається не просто, суперечливим залишається сприйняття переселенців в новому етносередовищі. Проте процес політичної соціалізації охопив значну частину вимушених переселенців. Окремим напрямом в роботах дослідника є проблема забезпечення виборчих прав ВПО. Дослідник акцентує на неможливості вимушених переселенців реалізувати гарантоване їм право брати участь у місцевих виборах в Україні та наголошує на необхідності змін до виборчого законодавства [4].

І. О. Беззуб також розглядає проблематику участі ВПО в місцевих виборах, і акцентує увагу, що законодавчі зміни повинні надавати право голосу не тільки

внутрішнім переселенцям, а й іншим категоріям громадян (військовослужбовцям, трудовим мігрантам тощо), які проживають не за місцем своєї реєстрації [2].

О. А. Малиновська є упорядником комплексного дослідження, яке присвячене міграційним процесам в Україні, де вивчаються демографічні статистичні дані, яким чином вони впливають на економіку та добробут населення. Також дослідження присвячене внутрішній міграції, зазначається, що більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок. Водночас, за даними соціологів, близько третини ВПО орієнтується на постійне проживання в інших регіонах України [8].

В. І. Надрага надає розуміння явища вимушеного переселення. На його думку, під вимушеністю слід розуміти відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливою нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації [9, с. 137].

Ж. Ю. Заєць, І. Г. Козинець розглядають співвідношення понять «біженець» та «особа, переміщена всередині країни», звертаючись до генези понять та їхньому сучасному розумінні в нормативно-правових актах [6].

Звертаючись до порівняння статусу ВПО, біженців та іноземців, зауважимо, що за класифікацією С. О. Мосьондза, за всіма ознаками й властивостями суб'єктів міграції слід поділити на:

1. суб'єктів зовнішньої міграції: а) емігранти; б) іммігранти, у тому числі: біженці; шукачі притулку; репатріанти; іноземці або особи без громадянства (апатриди), які на законних підставах прибули в Україну та перебувають у країні законно; транзитні – іноземці, які прибувають в Україну з метою спрощення процесу виїзду в треті країни; 2. суб'єктів внутрішньої соціально-економічної міграції; 3. суб'єктів нелегальної міграції: неконтрольовані/нелегальні емігранти, нелегальні іммігранти; 4. суб'єктів зовнішньої трудової міграції [12].

Т. Доронюк, А. Солодько виділяють 12 принципів, на основі яких здійснюється оцінка ситуації з ВПО. Ці принципи охоплюють весь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка поступу тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО: – запобігання переміщенню та мінімізація його негативних наслідків; – підвищення обізнаності щодо проблеми в загальнонаціональних масштабах; – збір даних щодо кількості та становища ВПО; – організація навчання щодо прав ВПО; – створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО; – розробка національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб; – створення інституцій, які б відповідали за вирішення проблем ВПО; – заохочення національних правозахисних груп до залучення ВПО у їхню роботу; – забезпечення участі ВПО у прийнятті рішень; – підтримка системного вирішення проблем ВПО; – залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем; – співпраця з міжнародними інституціями, якщо національних ресурсів недостатньо [5].

Г. В. Виноградова зосереджується на питанні житла для ВПО, яке відноситься до житлового фонду спеціального призначення. Жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання відносяться до спеціалізованих жилих приміщень. Зауважує, що фонд житла для тимчасового проживання як самостійна складова житлового фонду спеціального призначення неформований [3, с. 21-29].

О. М. Балакірева подає рекомендації щодо напрямів оптимізації політики адаптації та інтеграції ВПО: – автоматизувати та вдосконалити процеси збору, аналізу, поширення та обміну інформації про об'єкти й суб'єкти влаштування захищеного простору для ВПО, починаючи з центрального рівня й до рівня місцевих громад; оптимізацію роботи бізнес-структур та приватного сектору в процесах інтеграції та

адаптації ВПО у приймаючих громадах; – у програмах допомоги переходити від заходів нагального реагування до пріоритетності довгострокових рішень щодо соціалізації, адаптації та інтеграції ВПО в місцеві громади, насамперед, щодо багатобічного облаштування життя в нових місцях, у тому числі щодо програм заохочення й стимулювання місцевими засобами працедавців, згодних сприяти економічній активності ВПО; – розробку та сприяння розвитку вже існуючих програм, спрямованих на забезпечення соціальної згуртованості у місцевих громадах, зокрема програми щодо залучення ВПО до місцевого самоуправління в громадах їх компактного проживання тощо [1].

Оскільки поняття «внутрішньо переміщена особа» для української правової системи є новим, українські науковці в цілому ще не приділили належної уваги питанню типологізації цієї категорії мігрантів. Аналізуючи положення ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», виходячи з причин для вимушеного переміщення ВПО можна класифікувати на тих, які переміщуються в результаті: тимчасової окупації, збройного конфлікту, масових порушень прав людини, повсюдних проявів насильства, надзвичайних ситуацій техногенного характеру, надзвичайних ситуацій природного характеру [10].

Характеризуючи ситуацію в Україні можна розподілити ВПО на міграційні потоки (хвилі) за часом і причиною їх прибуття. Саме сукупність переселень, що відбуваються в певний час, в одному напрямку, становлять міграційні потоки, що мають досить цікаві властивості процесу розгалуження, аж до дисперсного розтікання по території тих чи інших держав, областей чи регіонів, яке свідчить про те, що хвилі переселенців проникають у певні регіони з неоднаковою інтенсивністю, масштабністю та скупченістю. Якщо виокремлювати хвилі вимушеної міграції у найбільш загальному вигляді в межах України, можна виділити два потоки: Кримський та зі Сходу України [12].

Перший потік (перша хвиля міграції з Кримського півострова) припадає на березень 2014 р., що пов'язано з проведенням так званого референдуму про статус Криму (16 березня 2014 р.) та підписанням так званого договору про прийняття Криму і Севастополя до складу Російської Федерації (18 березня 2014 р.). Другий потік переселенців з Криму припадає на кінець вересня – початок жовтня та пов'язаний з еміграцією молоді та «бізнес-еміграцією». Третій потік переселення на материкову частину України припадає на січень 2015 р. Всього за час анексії Автономної Республіки Крим РФ його територію покинуло близько 20 тис. осіб, близько 10 тис. з них – кримські татари.

На вересень 2016 р. понад 97% переселенців – це особи, що переселялися зі Сходу України, з районів проведення анти терористичної операції. Переселення зі Сходу країни також охоплює декілька етапів. Перший етап – розпочався із початком проведення бойових дій (травень 2014 р.). Два наступні етапи пов'язані з посиленням бойових дій та охоплюють: липень – серпень (з 1 липня було припинено режим одностороннього припинення вогню, а на серпень припали події «Іловайського котлу»); січень – лютий 2015 р. (атаки в Луганську та Маріуполі).

Суб'єкти внутрішнього переміщення не мають відмінностей у статусі і є «внутрішньо переміщеними особами» з однаковим обсягом прав та обов'язків. Тому необхідно акцентувати увагу на тому, що запропонований розподіл має значення лише виходячи з історичної точки зору [12]. Варто розглядати потребу більш вичерпної класифікації ВПО як діяльність, що має полегшити процес політичної соціалізації вимушених переселенців в приймаючих громадах.

Висновки. Отже, політична соціалізація – це процес, за допомогою якого люди вчаться та часто усвідомлюють політичну об'єктивність, яка формує їх розуміння того, як організована влада, як організовується їх навколишній світ. Ці уявлення, у свою чергу, формують визначення людей хто вони є і яким чином їм діяти по відношенню до нового соціокультурного середовища. Політична соціалізація ВПО в Україні розглядається в таких аспектах: культурна інтеграція, освітня, захист виборчих прав, забезпеченням органами державної влади житлом та роботою вимушених переселенців, прийняття ВПО місцевими мешканцями в своє соціокультурне середовище, допомога міжнародних організацій, інститутів громадянського суспільства.

1. Балакірєва О. М. Результати НДР «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації та інтеграції». URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/IDP_BON_final.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
2. Беззуб І. Виборчі права внутрішньо переміщених осіб: думки та оцінки експертів. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1579:viborchi-prava-vnutrishno-peremishchenikh-osib-dumki-ta-otsinki-ekspertiv-2&catid=71&Itemid=382 (дата звернення: 24.02.2020).
3. Виноградова Г. В. Житло для внутрішньо переміщених осіб у системі житлового фонду спеціального призначення. Юридична наука. 2015. № 1. С. 21-29.
4. Дерев'янка С. М. Внутрішньо переміщені особи : проблеми політичної соціалізації в Галичині. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип.1 (87). С. 199–216.
5. Доронюк Т. Солодько А. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: <http://www.irf.ua/content/files/dp-2015-7.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).
6. Засєць Ж. Ю. Проблема співвідношення понять «біженець» та «особа, переміщена всередині країни» у контексті захисту прав людини. Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10 груд. 2014 р.). Київ, 2014. С. 254–257.
7. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. Київський міжнародний інститут соціології. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
8. Малиновська О. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
9. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». Укр. соціум. 2015. № 1. С. 134–141.
10. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р., № 1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 24.02.2020).
11. Смаль В. Внутрішньо переміщені особи : соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах (за матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей) / В. Смаль, О. Позняк; упоряд. В. Кокоть. Київ : ПРОМІС, 2016. 93 с.
12. Фесенко О. А. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.07 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 256 с.
13. Dawson, R.E., Prewitt, K., Dawson, K.S., Political socialization. Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1969, 1977.
14. Dekker H. Political Socialization Theory and Reseach. URL: https://www.researchgate.net/publication/234047064_Political_Socialization_Theory_and_Reseach (date of reference: 24.02.2020).
15. Hyman H. Political Socialization: a study in the psychology of political behavior. Glecoe, 1959.

References

1. Balakirieva O. M. Rezultaty NDR «Vymusheni pereselentsi ta prymaiuchi hromady: uroky dlia efektyvnoi suspilnoi adaptatsii ta intehtatsii». URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/IDP_BON_final.pdf (data zvernennia: 24.02.2020).
2. Bezzub I. Vyborchi prava vnutrishno peremishchenykh osib: dumky ta otsinky ekspertiv. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1579:viborch-i-prava-vnutrishno-peremishchenykh-osib-dumki-ta-otsinki-ekspertiv-2&catid=71&Itemid=382 (data zvernennia: 24.02.2020).
3. Vynohradova H. V. Zhytlo dlia vnutrishno peremishchenykh osib u systemi zhytlovoho fondu spetsialnogo pryznachennia. Yurydychna nauka. 2015. № 1. S. 21-29.
4. Derevianko S. M. Vnutrishno peremishcheni osoby : problemy politychnoi sotsializatsii v Halychyni. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 2017. Vyp.1 (87). S. 199–216.
5. Doroniuk T. Solodko A. Vyroblennia polityky shchodo vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. URL: <http://www.irf.ua/content/files/dp-2015-7.pdf> (data zvernennia: 24.02.2020).
6. Zaiets Zh. Yu. Problema spivvidnoshennia poniat «bizhenets» ta «osoba, peremishchena vseredyni krainy» u konteksti zakhystu prav liudyny. Prava liudyny v Ukraini v suchasnykh umovakh: poshuk novykh mekhanizmv utverdzhennia ta zabezpechennia : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (10 hrud. 2014 r.). Kyiv, 2014. S. 254–257.
7. Zvit za rezultatamy vseukrainskoho opytuvannia vnutrishno peremishchenykh osib ta meshkantsiv prymaiuchykh hromad. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf (data zvernennia: 24.02.2020).
8. Malynovska O. Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfry. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (data zvernennia: 24.02.2020).
9. Nadraha V. I. Problemy vymushenoï vnutrishnoi mihratsii naselennia v konteksti kontseptsii «suspilstva ryzyku». Ukr. sotsium. 2015. No 1. S. 134–141.
10. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib : Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 r., № 1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (data zvernennia: 24.02.2020).
11. Smal V. Vnutrishno peremishcheni osoby : sotsialna ta ekonomichna intehtatsiia v prymaiuchykh hromadakh (za materialamy Vinnytskoi, Zaporizkoi, Ivano-Frankivskoi ta Poltavskoi oblasti) / V. Smal, O. Pozniak; uporiad. V. Kokot. Kyiv : PROMIS, 2016. 93 s.
12. Fesenko O. A. Administratyvno-pravovyi status vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini : dys. ... k-ta yur. nauk : 12.00.07 / Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia, 2016. 256 s.
13. Dawson, R.E., Prewitt, K., Dawson, K.S., Political socialization. Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1969, 1977.
14. Dekker H. Political Socialization Theory and Reseach. URL: https://www.researchgate.net/publication/234047064_Political_Socialization_Theory_and_Reseach (date of reference: 24.02.2020).
15. Hyman H. Political Socialization: a study in the psychology of political behavior. Glecoe, 1959.

Bychai Ruslan Political socialization and internally displaced persons in Ukraine as a subject of political science research

The political socialization of internally displaced persons is considered as a subject of political science. The aspects of political socialization of internally displaced persons in Ukraine are characterized.

Key words: *political socialization, internally displaced persons, political science.*